

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(13. HAFTA)

7. ÜNLEMLER (Alm. *interjektion, ausruf, empfindungswort*; Fr. *interjection*; İng. *interjection*; Osm. *nida*)

Semantik Açıdan Ünlemler

Türkçe Sözlük'te, "Türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nida". Zeynep Korkmaz'a göre, "Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimeler".

Muharrem Ergin'e göre, *"His ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlar".*

Doğan Aksan'a göre, *"Kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi, ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir".*

Berke Vardar'a göre, *"Konuşucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama, vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük".* Genel olarak duygu ve heyecanı dile getiren sözcükler olan ünlemlerin tür tasnifinde fikir ayrılıkları vardır. Hacıeminoğlu, Ergin ve Eker ünlemleri bağlaçlarda olduğu gibi Arap gramerinin etkisiyle ilgeçlerin içinde ele almaktadır. Bu dilcilere göre ünlemler de ilgeçler gibi tek başına anlamı olmayan sözcüklerdir. Korkmaz bu fikre karşı çıkararak ünlemlerin de tek başına bir anlamı olduğunu söyler. Nitekim *ohh!* ünlemi sevinci, *yazık!* ünlemi acıma duygusunun karşılığıdır (Korkmaz, 2014: 962). Atabay vd., Hengirmen, Banguoğlu, Koç, Gencan, Korkmaz ve Bilgin de bağımsız bir tür olarak kabul ederler. Ünlemleri kendi içinde sınıflandırırken de dilciler genellikle vurgu ve tonlamayı ölçüt almışlardır. Çünkü ünleme kızma, sevinme, acıma, üzüme gibi anlamları yükleyen vurgu ve tonlamadır.

- Off, yeter artık! (sıkılma)
- Ahh, bu şarkıların gözü kör olsun... (üzüntü)
- Yaşasın, sınavdan geçmişim! (mutluluk)
- Ayy, ödüm koptu! (korkma)

Ergin, ünlemleri 'Edatlar Bölümü'nde, "Ünlem Edatları" şeklinde bir alt sınıflandırma yaparak incelemiştir. 'Ünlem Edatları' grubunu da beş alt gruba ayırmış ve her grup için ayrı bir tanım vermiştir. Bunlar: *ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları.*

Banguoğlu, başlı başına bir sözcük türü olarak ele almıştır. Ünlemler sınıfını, "Asıl ünlemler" ve "Ünlem olan başka sözcükler" şeklinde iki gruba ayırmıştır.

Haceminoğlu da, ünlemleri edat kapsamında değerlendirmiştir. Soru edatları, çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları bölümlerinde tanımlar yapmıştır.

Korkmaz (2005) ünlemleri üç türde sınıflandırmıştır:

I. Kökenleri Bakımından Ünlemler

a) Yabancı kökenli ünlemler (*aferin, Allah Allah, alimallah, aman...*)

b) Karışık kökenli ünlemler (*aşk olsun, bravo, bereket versin...*)

II. Ses ve Sözcük Yapıları Bakımından Ünlemler (*aaa!, aboo, ahh, ayy, ee, ey...*)

III. Nitelik ve Görevleri Bakımından Ünlemler

a) İçe Dönük Ünlemler (*vay zavallı, vah vah, aferin, hey, öff, uff, ooohhh, keşke, hey gidi günler hey, eyvah...*)

b) Dışa Dönük Ünlemler (*hey, yahu, bre, abe, hadi, oha, işte, ee, huu, hımm...*)

c) Ses Yansımaları Ünlemler (*möö, miyav, cik cik, güm güm, bıdı bıdı, tak tak, çat çat...*)

Morfolojik Açıdan Ünlemler

Ünlemler yapı bakımından genelde üçe ayrılır:

1. **Asıl ünlemler** (*a, ah, ey, vah, vay, o, eyvah, yahu, hay hay gibi*)

2. **Yansıma sözcüklerden oluşan ünlemler** (*hart, küt, pat, çat pat, bam güm gibi*)

3. **Başka türden olan sözcüklerle kurulan ünlemler** (*asla, yazık, elbette, aşk olsun, yangın var, vay canına gibi*)

Ünlemler ad soylu sözcüklerin bir bölümü olduğundan kimi zaman adların birçok özelliğini taşırlar. Yani ad durumu, iyelik, çoğul ve yapım ekleri alabilirler.

- Ne *ahlar* çektim...
- *Oflamakla puflamakla* bu ömür geçmez.

Bazı sözcüklerin tabanı ünlem iken aldıkları yapım ekleriyle kalıplaşma yoluna girmiş ve tür olarak ad veya fiil olmuştur. *Çıtçıt, fırlıdak, cırcır, fos, üfle-, horla-, fisfis gibi*.

Sentaks Açısından Ünlemler

Ünlemlerin cümle içinde belirli bir yeri yoktur. Daha çok sentaktik unsurlardır. Ünlem başta da olabilir sonda da olabilir. Genellikle soru veya emir niteliği taşıyan ünlemler sonda yer alır.

- *Hey!* Sana diyorum.
- İlk hedefiniz Akdeniz'dir: *İleri!*
- Bu insanlar kafayı mı yedi *bre?*

Ünlemler tek başına bir tümce değeri taşımalarına rağmen, diğer türlerden farklı olarak özne, yüklem veya tümleç vazifesi görmemektedir. Ancak ünlem olmaktan çıkıp ad olarak kullanıldıklarında bu görevleri üstlenmektedir (Atabay vd., 1976: 48-4).

- Kimsenin *ahını vahını* çekemem. (nesne tümleci görevinde)
- *Oflamakla* vakit geçmez. (belirteç tümleci görevinde)
- Meğer bizim üzerimizde gezen kara bulutlar onun *ahıymış*. (yüklem görevinde)

Çağırma, seslenme, ifade etme, fark ettirme gibi özellikleriyle ünlemler cümle işlevi karşılırlar, ancak cümle değillerdir (Gedizli, 2015: 131). Yani bir ünlem bir cümle kadar anlatım gücüne sahip olabilmektedir.

- *Aaa*, sizler de mi buradaydınız?
- *Ahh ahh*, o yıllar ne güzeldi.

"*Aaa*" sözcüğü "Sizi burada görmeyi beklemiyordum, çok şaşırdım" anlamını aktarmaktadır. "*Ahh ahh*" sözcüğü ise "Şu an yaşadığım yıldan memnun değilim, eski zamanlarımı çok özleyorum." anlamı vermektedir. İşte ünlemler, diğer sözcük türlerine göre daha keskin bir anlatım gücüne sahiplerdir.